

Mr. Semir HADŽIMUSIĆ

ANALFABETSKI TEČAJEVI I OPISMENJAVANJE STANOVNIŠTVA NA PODRUČJU LUKAVCA 1945-1953. GODINE

Sažetak

U radu se govori o procesu opismenjavanja stanovništva na području Lukavca u periodu Obnove i Prvog petogodišnjeg plana, zaključno s popisom stanovništva iz 1953. godine. Najekonomičniji i tada najsvrsishodniji način da se pretežno nepismeno stanovništvo Lukavca, Bosne i Hercegovine i postratne Jugoslavije opismeni bilo je kroz organizovanje analfabetskih tečajeva. Ovaj način osnovnog opismenjavanja vršen je na oslobođenim teritorijama još tokom Drugog svjetskog rata, ali svoju formu i suštinu dobija po konačnom oslobođenju 1945. godine. U ovom radu proces opismenjavanja u Lukavcu podijeljen je prema intenzitetu odvijanja, te napose objašnjen u dva ciklusa, 1945-1948. i 1948-1953. godina.

Ključne riječi: *Lukavac, Puračić, Poljice, Smoluća, Lukavački srez, Tuzlanski srez, analfabetski tečajevi, prosvjeta, kultura, narodno prosvjeđivanje, pismenost, opismenjavanje stanovništva, mjesni kulturno-prosvjetni odbori, zimska kampanja narodnog prosvjeđivanja.*

„Svaki kulturni rad sa narodom bio bi neuspješan bez pismenih ljudi.“¹

Ono što je bio jedan od najvažnijih prioriteta u radu novih jugoslavenskih vlasti jeste opismenjavanje stanovništva. Opismenjavanje je počelo još u toku narodnooslobodilačkog rata, opismenjavana je vojska, ali i narod na oslobođenim teritorijama. Masovniji i organizovaniji rad na eliminaciji nepismenosti, odnosno opismenjavanju stanovništva započeo je po konačnom oslobođenju zemlje i uspostavi novih organa vlasti na svim nivoima.

Način, uloga i značaj opismenjavanja stanovništva

Cijeli jugoslavenski prostor u razdoblju između dva svjetska rata, izuzimajući iz istog samo Sloveniju, bio je karakterističan po visokom procentu nepismenosti u odnosu na ostale europske zemlje.² U periodu uoči Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini bilo je preko 70 % nepismenog stanovništva. Nepismenost ženske populacije u BiH 1939. godine bila je velikih 87,65 %, a muške 56,46 %. Nepismenost je bila posebno velika na selu, prije svega zbog nepostojanja škola u velikom broju sela, ali i zbog patrijarhalnih odnosa i interesa vlasti.³ Za vrijeme rata stanje se još više pogoršalo, tako da je nakon oslobođenja Bosna i Hercegovina posebno, ali i cijela Jugoslavija bila suočena s nesrazmjerno velikim brojem nepismenog stanovništva.⁴

Osnovno opismenjavanje pozicionirano je kao jedan od prvih zadataka u svim dokumentima Partije i nove „narodne“ vlasti. Ovim zadatkom, procesom, trebalo je mobilizirati kako prosvjetne organe i nastavnički kadar, tako i sve društveno-političke organizacije. Dakle, likvidacija nepismenosti nije bila samo jedan kulturno-prosvjetni program; ona je imala dimenzije opće društvenog pokreta. Zbog toga što je veći dio nepismenog stanovništva bio na

¹ Nizara Mušović Tadić, *Narodno prosvjeđivanje u sjeveroistočnoj Bosni u toku NOR-a*, Glasnik arhiva i DAR BiH, XXIX., Sarajevo 1989., 131.

² Vera Katz, *Društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine 1945.-1953.*, Sarajevo 2011., 52.

³ Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: A BiH), fond Ministarstvo prosvjete BiH, (dalje: MPBiH), dok. 257. /51., *Likvidacija nepismenosti i kulturno masovni rad, materijal s konferencije*, Sarajevo, 1951.

⁴ Denis Bećirović, *Prosvjetne i kulturne prilike u sjeveroistočnoj Bosni*, 83.

selu, opismenjavanje je vršeno, najviše u zimskim mjesecima, u takozvanim „zimskim kampanjama narodnog prosvjećivanja“.

Već u junu 1945. prišlo se sistematskom organizovanju rada na suzbijanju nepismenosti, napravljen je plan akcije za 5 godina i plan obuhvatanja polaznika u analfabetske tečajeve. U toku ljeta 1945. formirani su mjesni kulturno-prosvjetni odbori sa zadatkom da organizuju rad na likvidaciji nepismenosti. Ministarstvo prosvjete NR BiH, u saradnji sa povjereništva i odborima za prosvjetu i kulturu na nižim nivoima, organizovalo je seminare za rukovodioce analfabetskih tečajeva, te obezbjedilo polazna materijalna sredstva za njihov rad.⁵

U mjesecu septembru i oktobru vršene su pripreme i vođena propaganda, pomoću koje je davana važnost opismenjavanju stanovništva. U dnevnoj i sindikalnoj štampi vršena su poređenja predratnog vremena u kome je vladao mrak i ne znanje (nepismenost) i vremena koje slijedi, u kome će pismen i obrazovan radnik, seljak i građanin, preuzeti svoju novu ulogu u društvu. ⁶ Najekonomičniji i najjednostavniji put za relativno brzo rješavanje problema nepismenosti bili su upravo analfabetski tečajevi.

Prva kampanja počela je u decembru 1945. godine i trajala je do marta 1946. godine. U ovom periodu akcijom masovnog opismenjavanja kroz analfabetske tečajeve obuhvaćeno je oko 70. hiljada ljudi. Prva godina tekla je uz određene improvizacije, ali je i donijela iskustva koja su upotrebljena za dalje usavršavanje rada u sledećim godinama. Tako je 1947. opismenjavanje dobilo takvu važnost da je ušlo i u program Prvog petogodišnjeg plana, kada je osnovana Zemaljska komisija za likvidaciju nepismenosti. Na čelu komisije nalazio se ministar prosvjete, a njeni članovi bili su predstavnici masovnih društveno-političkih organizacija i udruženja. Ovakvo masovno i intenzivno opismenjavanje trajalo je do kraja 1951. godine. Brojni su oni koji su u ovom periodu naučili svoja prva slova, stekli elementarnu pismenost,⁷ a kasnije nastavili s redovnim ili vanrednim obrazovanjem i tako preuzeli svoju ulogu u društvu.⁸

Analfabetski tečajevi i opismenjavanje stanovništva Lukavca 1945. - 1948. godine

Područje Lukavca dočekalo je konačno oslobođenje zemlje sa oko 80% nepismenog stanovništva. Pismenost je bila luksuz određenog kruga gradskog i stanovništva većih sredina, sjedišta narodnih odbora. Narodni front kao najjača masovna društvena organizacija uzeo je na sebe pokretanje akcije na opismenjavanju stanovništva. Taj svoj zadatak on prilično uspješno završava. U svim selima i zaseocima lukavačkog sreza osnivaju se analfabetski tečajevi, a narod odazivajući se na poziv Fronta, u velikom broju pristupa istim.

Prvi podaci o analfabetskim tečajevima na lukavačkom području vode nas u selo Smoluća, gdje je tečaj počeo još 22. oktobra 1944. a završio 28. januara 1945. godine. Tečaj je održan pri tamošnjoj osnovnoj školi, a vodio ga je učitelj Kočović Vilotije. Ovaj tečaj je pohađalo

⁵ A BiH, MPBiH, dok. 257. /51., *Likvidacija nepismenosti i kulturno masovni rad, materijal s konferencije, Sarajevo*, 1951.

⁶ Mitar Papić, *Školstvo u Bosni i Hercegovini 1941.- 1955.*, I., Sarajevo 1981., 85.- 87.

⁷ U nastavnom planu i programu za analfabetske tečajeve istaknuto je da je cilj njihovog osnivanja suzbijanje nepismenosti, te da oni trebaju da obuhvate sve nepismene od 14. do 45. godina i djecu odraslu za školu u mjestima gdje nema škole. Istaknuto je da tečajeve osnivaju mjesni odbori preko svojih kulturno-prosvjetnih sekcija, mogu se osnivati i na inicijativu raznih organizacija i pojedinaca, ali uz nadzor mjesnih prosvjetnih vlasti. Dalje se navodi da je za rad tečaja potrebno imati nastavnika, prostorije i materijal za rad. Što se tiče nastavnika navodi se da on treba da bude stručno lice, učitelj ili apsolutni tečaja za rukovodioce analfabetskih tečajeva. Predviđeno je da nastava traje najmanje deset nedelja, odnosno tri puta po dva časa sedmično. Više od polovine nastavnih sati predviđeno je za učenje osnove pismenosti maternjeg jezika. Na preostalim satima predviđeno je učenje prostih računskih operacija, te čitanje članaka iz oblasti književnosti i historije s posebnim osvrtom na narodnooslobodilačku borbu., Arhiv Tuzlanskog kantona (dalje: A TK), fond Sreski narodni odbor (dalje: SNOT), k.93., f.1., *Nastavni plan i program za analfabetske tečajeve*, 1947.

⁸ M.Papić, *Navedeno djelo*, 88.- 91.

30 a završilo 27. polaznika. Ovim tečajem na samom početku je dat zamah u opismenjavanju ženske populacije, jer je tečaj završilo čak 26 ženskih i samo jedan muški polaznik.⁹

Još u maju 1945. kada još nije bio osnovan srez Lukavac, imamo podatke da je na području sreza Tuzla, čiji je dio bio i Lukavac, osnovano 37 analfabetskih tečajeva sa ukupno upisanih 1.720 nepismenih polaznika. Na terenu je radilo 8 kvalifikovanih rukovodilaca, dok su ostale tečajeve vodili učitelji i nastavnici srednjih škola.¹⁰ Do kraja prve dekade oktobra 1945 godine na području Lukavačkog sreza osnovano je 60 analfabetskih tečajeva sa 2.550 polaznika. Od tog broja, na području današnjeg Lukavca, odnosno Mjesnih odbora Lukavac i Bistarac osnovano je po 6 tečajeva, Puračić i Poljice po 4 tečaja, Gnojnica, Dobošnica i Devetak po 3 te Smoluća 2 tečaja. Osim ovih tečajeva otvorena su i tri radnička tečaja u Lukavcu, Puračiću i Bistarcu s oko 80 polaznika.¹¹

Ovi tečajevi radili su u prvoj zimskoj kampanji narodnog prosvjećivanja i svi su uspješno završili svoj rad. Tečajevima je osim omladine bilo obuhvaćeno i starije stanovništvo koje je pokazalo mnogo želje i volje za novim znanjem. Koncem marta i početkom aprila komisije su ispitale i ustanovile znanje svakog polaznika ponaosob, a rezultati su bili sledeći: tečaj je sa uspjehom završilo 1.463 muškarca i 980 žena.¹²

Dok su se opismenjivali tečajci vršila se i obuka novog kadra za rukovodioce analfabetskih tečajeva u Lukavcu. Kurseve za nove rukovodioce organizovao je Sreski narodni odbor Lukavac, a jedan takav počeo je prvog, a završio šesnaestog marta. Kurs su pohađala 23 omladinca, pretežno sa Ozrena i okolnih sela. Nastava je održavana u osnovnoj školi u Lukavcu, a predavači su bili učitelji te i škole u Bistarcu. Kursisti su na ovoj obuci stekli i praktično znanje, samostalno održavajući dio časova u osnovnoj školi. Sem toga, kursisti su morali prisustvovati političkim i predavanjima o higijeni.¹³

Kakvo je stanje bilo s polaznošću tečajeva i čitalačkih grupa koje je vodila Državna narodna osnovna škola u Poljicu, vidimo u slijedećoj tabeli. Za čitalačke grupe, treba napomenuti da su se organizovale kao dodatna nastava polaznicima i svršenicima analfabetskih tečajeva. Na njima se produbljivalo i usavršavalo znanje naučeno na tečajevima, te vršena ideološka i partijska nadgradnja polaznika.

Naseljeno mjesto	Broj tečajeva	Opismenjeno	Br. čitalačkih gr
POLJICE	4	124	8
PROKOSOVIĆI	1	67	3
BIKODŽE	1	60	2
BANOVIĆI	2	64	4
TREŠTENICA ¹⁵	2	117	4

⁹ A TK, fond Okružni narodni odbor Tuzla, (dalje: OKNOT), k.19., dok.2560./2., *Završetak rada prvog analfabetskog tečaja u Smolućoj*, Tuzla, 26. februar 1945.

¹⁰ A TK, OKNOT, k.77., dok. 11856. /1., *Prosvjetne prilike Okruga tuzlanskog.*, Tuzla, 23. maj 1945.

¹¹ *Front slobode*, br. 34., Tuzla 13. oktobar 1945., 3.

¹² *Front slobode*, br. 59., Tuzla 7. april 1946., 3.

¹³ *Front slobode*, br.57., Tuzla 24. mart 1946., 3.

¹⁴ Tabela konstruisana na osnovu podataka iz: A TK, SNOT, k.93., f.1, *U toku narodnog prosvjećivanja postignut je sledeći rezultat*, Poljice, 8. april 1946.

¹⁵ Banovići i Treštenica danas ne pripadaju području općine Lukavac, dok su u proučavanom periodu bili dio sreza Lukavac. Podaci predstavljeni za Treštenicu su zbirni, za Treštenicu Muslimansku i Treštenicu Srpsku.

Tečajeve pri ovoj Osnovnoj školi vodili su mualimi i učitelj Mehmedalija Osmanović. Slični tečajevi postojali su i pri drugim osnovnim školama, ovdje ćemo spomenuti škole Lukavac Fabrika, Lukavac Muslimanski i Puračić. Odjeljenja tečajeva postojala su pored redovnih razrednih odjeljenja. U Puračiću je zaslugom ovih odjeljenja opismenjeno 180 lica. Učitelji, rukovodioci tečajeva ovdje su bili Sajka Tošić i Fehim Salihbegović. U osnovnoj školi Lukavac Fabrika u prvoj kampanji narodnog prosvjeđivanja kroz tečajeve je opismenjeno 240 analfabeta. Rukovodioci tečajeva bili su nastavnici ove škole Milica Vuković i Marija Krsek. U osnovnoj školi u Lukavcu Muslimanskom prve tečajeve vodili su učitelji Mustafa i Hiba Jahić, a opismenjeno je 76 analfabeta.

U narednom periodu polazak na tečajeve je nešto slabiji, a razlozi neodaziva su različiti. Zbog toga Mjesni narodni odbori redovno održavaju sastanke na tu temu. MNO Lukavac je organizovao sastanak 12. januara 1947. godine. Na njemu je izvješteno da se stanje s polaznicima postepeno popravlja, te da predsjednik ovog odbora i nadzornik tečajeva Jahić Mustafa redovno obilazi tečajeve i drži govore o važnosti istih. Ukazano je da su neki od razloga neredovnog pohađanja tečajeva i to što stariji polaznici imaju malu djecu kod kuće.¹⁶ Drugi je slučaj iz Poljica, gdje se slabija polaznost pravdala time što neki polaznici, a najviše djeca, nisu imali adekvatne obuće i odjeće.¹⁷

Tokom zimske kampanje narodnog prosvjeđivanja 1946/47. godine u Tuzlanskom okrugu je opismenjeno 18.470 muških i 27.353 ženskih, ukupno 45.760 polaznika analfabetskih tečajeva. Od tog broja čak 30 hiljada nije položilo završni ispit.¹⁸

Suma sumarum, prema izvještajima koji su dostavljeni sreskom kulturno-prosvjetnom odboru sreza Tuzla do kraja decembra 1947. na prostoru cijelog sreza tečajevima je obuhvaćeno 11.888 lica, 96% od predviđenog plana.²⁰ Što se tiče lukavačkog područja stanje ćemo najbolje sagledati prema podacima iz tabele broj 2.

MNO	Sreski plan		
	Planirano	Obuhvaćeno	Realizovano
Lukavac	600	302	50,3
Puračić	450	355	79,1
Brijesnica	400	481	+20
Vasiljevci	250	386	+54

Podaci predstavljeni u tabeli 2. nisu se bitnije izmjenili do kraja zimske kampanje 1947/48 godine. Tako je početkom aprila 1947. plan opismenjavanja u nekim područjima ispunjen, a u nekim i premašen. Sreski narodni odbor u Tuzli isplatio je iz svog budžeta nagrade za rukovodioce tečajeva u visini od 466.570 dinara. U opismenjavanju na srezu Tuzla u zimskoj kampanji 1947/48. godine svoj plan nisu ispunila mjesna područja Đurđevik, Lukavac, Ljepunice i Podorašje.²¹

¹⁶ A TK, SNOT, k.95., f.2., *Slab polazak u analfabetskim tečajevima, Lukavac*, 31. januar 1947.

¹⁷ A TK, SNOT, k.95., f.2., *Po pitanju analfabetskih tečajeva odgovor, Poljice*, 15. januar 1947.

¹⁸ A BiH, MPBiH, dok. 1001. /48., *Osvrt na zimsku kampanju narodnog prosvjeđivanja, 1947.*

¹⁹ Tabela konstruisana na osnovu podataka iz: *Front slobode*, br.146., Tuzla 13. decembar 1947., 3.

²⁰ *Front slobode*, br.149., Tuzla 11. januar 1948., 3.

²¹ *Front slobode*, br.163., Tuzla 25. april 1948., 3.

O tome koliko je uspio rad analfabetskih tečajeva u periodu 1945-1948. vidjet ćemo iz zvaničnih podataka o pismenosti koje nam donosi prvi postratni popis stanovništva od 15. marta 1948. godine. U uvodnim razmatranjima u knjizi IV. popisa stanovništva, „Stanovništvo po školskoj spremi“, navodi se da popis stanovništva iz 1948. godine sadrži dva kulturna obilježja: pismenost i školsku spremu. Na pitanja o pismenosti odgovarala su ona lica koja su rođena prije 1941. godine, dok je u konačnoj obradi rezultata popisa uzeto u obzir stanovništvo s najmanje deset godina starosti. Na ovo pitanje moglo se izjasniti za tri ponuđena odgovora i to: „čita i piše“, „samo čita“ i „nepismen“. Također, je utvrđeno da se polaznici tečajeva za opismenjavanje smatraju pismenim tek po uspješno završenom tečaju, a ne u toku samog tečaja.²² Ova klauzula dosta je utjecala na ishod samih rezultata.

Na području Tuzlanskog sreza 15. marta 1948. bilo je sledeće stanje u pogledu pismenosti: od ukupno 31.824 stanovnika muškog spola, nepismena su bila 11.992 lica. Što se tiče ženskog spola, stanje je bilo još nepovoljnije: od 32.814 stanovnika ženskog spola nepismeno je bilo čak 24.089 lica. Najveća nepismenost bila je kod ženskog stanovništva starijeg od 30 godina. Uzmimo za primjer da je od 4.974 lica ženskog spola u razdoblju od 30 do 39 godina starosti, nepismeno bilo ukupno 4.159 lica.²³ Stanje pismenosti na području Lukavca, odnosno tadašnjih mjesnih narodnih odbora lukavačkog područja prikazano je u tabeli broj 3.

Tabela 3.
Stanje pismenosti stanovništva Lukavca 15.3.1948. godine²⁴

Mjesni narodni odbor	Stanovništvo 10.+ g.	Nepismeno	Procenat
LUKAVAC	3.729	1.137	30,49
PURAČIĆ	3.147	1.651	52,46
DOBOŠNICA	3.700	2.447	66,13
SMOLUČA	2.150	1.132	52,65
TURIJA	2.641	1.829	69,25
VASILJEVCI	1.404	760	54,13
Ukupno	16.771	8.956	53,40

Analfabetski tečajevi i opismenjavanje stanovništva Lukavca 1948-1953. god.

Rad na suzbijanju nepismenosti tokom 1948. nije dao najbolje rezultate, tako da je plan obuhvatanja nepismenih do 15. decembra 1948. ostvaren sa svega 74%. Za ovakav rezultat snose odgovornost uglavnom komisije za suzbijanje nepismenosti pri kulturno-prosvjetnim društvima, te naravno pri Mjesnim narodnim odborima. Oni nisu pružili dovoljno pomoći učiteljima, ne uviđajući važnost ovogodišnje kampanje prosvjećivanja. Kao primjer dobrog rada vlasti i udruženja ističe se MNO Požarnica, gdje je plan obuhvatanja nepismenih ostvaren sa 136 % i MNO Brezik, gdje je tečajevima obuhvaćeno 133 % planiranih polaznika. Međutim, poražavajući su rezultati bili u MNO Lukavac gdje je tečajevima obuhvaćeno tek 23 % stanovništva.²⁵ Detaljniji rezultati za period do 15. novembra 1948. godine prikazani su u tabeli broj 4. Treba istaći da je

²² *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine, Knjiga V. Stanovništvo po pismenosti, Beograd 1955., 9.- 10.*

²³ Isto, 323.

²⁴ Tabela je konstruisana prema podacima iz popisa stanovništva od 15. marta 1948.

²⁵ *Front slobode*, br.192., Tuzla 1. januar 1949., 4.

do 31. decembra, kada imamo dio novih podataka, procenat obuhvata tečajevima porastao tek za 1%.

Tabela 4.
*Pregled polaznosti analfabetskih tečajeva krajem 1948. godine*²⁶

MNO	Planirano	Obuhvaćeno	Procenat
LUKAVAC	600	140	23
PURAIĆ	400	255	63
SMOLUĆA	500	179	35
TURIJA	500	232	46
VASILJEVCI	350	246	58

Da slika, što se tiče polaznosti tečajeva nije tako crna, govori i primjer iz tuzlanskog naselja Cerik. U januaru 1949. analfabetski tečaj u Ceriku pohađala su 42 polaznika. Značajno je reći da je od ta 42 polaznika bilo čak 30 pripadnica ženskog spola. Rezultati polaznika ovoga tečaja su bili veoma dobri, a za uspješnu organizaciju istog zaslužan je rukovodioc tečaja Sulejman Jusić iz Cerika.²⁷

Slabiji obuhvat tečajevima ipak je nastavljen u ovom periodu, a tome ima više uzroka; naime velik broj stanovništva je već opismen kroz iste, veći je obuhvat djece redovnim osnovno školskim obrazovanjem, ekonomski, kadrovski i drugi razlozi. Godine 1950. tečajevi su još održavani, a polaznost na lukavačkom području bila je u skladu s dosadašnjim prosjekom. Tako je krajem marta 1950. u mjesnom području Turija završilo s radom 6 analfabetskih tečajeva. Polaznici ovoga tečaja dugo su bili uskraćeni za bukvaru po kojima je trebalo da rade, a također žalili su se i na nedostatak olovaka. Uprkos toga pokazali su dobre rezultate. Za rad ovih tečajeva zaslužan je između ostalih i rukovodioc tečaja Himzo Mahovkić, član radne zadruge „25.maj „ Turija.²⁸

Posljednje godine koje se obrađuju u ovom periodu karakteristične su po sve manjem broju analfabetskih tečajeva i još manjem broju polaznika istih. Umjesto istih intenzivirani su drugi oblici kulturno-prosvjetnog rada, kao što su na primjer čitalačke grupe, kružoci, razna predavanja i slično. Tako je bilo na nivou cijele Bosne i Hercegovine. Uzmimo za primjer 1947. godinu kada je u BiH registrovano 7.319 tečajeva, kojima je opismenjeno 126.742 polaznika, zatim 1951. godinu u kojoj je na 3.224 tečaja opismenjeno 48.540 lica, te 1952. godinu u kojoj je na 1.340 tečajeva opismenjeno svega 21.705 polaznika.²⁹

U ovom periodu aktivni su tečajevi za radnike industrijskih preduzeća Tuzlanskog sreza. Najviše održanih radničkih tečajeva bilo je u Banovićima, Živinicama i Lukavcu. Ukupan broj završenih tečajeva u kampanji 1951/52. godine na prostoru Tuzlanskog sreza bio je 66, u gradovima svega 4, a na selima preostala 62 tečaja. Opismenjena su 1.053 lica, od toga na selu 993, a u urbanim sredinama 60 lica.³⁰

Ipak, osjetan je porast obuhvata djece osnovno-školskim obrazovanjem i sve veći obuhvat ženske populacije kako školama, tako i analfabetskim tečajevima. Dokle se stiglo na ovom planu pokazaće nam podaci o pismenosti i školskoj spremi iz popisa stanovništva 1953. godine (tabela 5.).

²⁶ Tabela konstruisana prema podacima iz *Fronta slobode*, br.192., Tuzla 1. januar 1949., 4.

²⁷ *Front slobode*, br. 195., Tuzla 25. januar 1949., 3.

²⁸ *Front slobode*, br. 250., Tuzla 31. mart 1950., 2.

²⁹ *Statistički godišnjak 1945.- 1953.*, Sarajevo 1954., 501.

³⁰ A TK, SNOT, k.93., f.1., *Izveštaj o završetku akcije narodnog prosvjeđivanja u 1951. /1952. godini*, Tuzla, 6. avgust 1952.

Općina	Stanovništvo 10+ godina	Nepismeno	Procenat
LUKAVAC	11.745	5.729	48,77
PURAČIĆ	6.994	4.308	61,59
DOBOŠNICA	5.731	4.099	71,52
BRIJESNICA	5.715	3.875	67,80
Ukupno	30.185	18.011	59,66

Apropo ovoga, pismenost u okvirima Tuzlanskog sreza te 1953. godine imala je sledeće karakteristike: pismenih (koji su znali čitati i pisati) bilo je 44.659 lica, od toga 31.044 muškog, a 13.615 ženskog spola. Nepismeno je bilo 41.271 lice, od čega muških 11.559, a ženskih 29.712 lica. Dakle, nepismenih je bilo 48,02%, što je u odnosu na 1948. manje za 7,8%.³²

U nastavku, putem tabelarnih pokazatelja, osvrnut ćemo se na stanje iz 1953. godine, kada su u pitanju vrste djelatnosti koje je stanovništvo tada obavljalo i to na nivou gradskog područja Lukavac, te naselja Puračić, Poljice i Prokosovići. (tabela 6.)

Grad, naselje	Poljoprivreda	Industrija	Rudarstvo	Šumarstvo	Građevinarstvo	Saobraćaj	Zanatstvo Usluge	Uprava	Van djelatnosti	Sličnim prihodom	Izdržavano stanovništvo
Lukavac	326	934	183	-	661	140	107	101	126	160	3.104
Puračić	204	64	25	2	21	50	80	27	57	55	894
Poljice	371	130	35	5	48	18	11	12	42	17	1.558
Prokosovići	136	130	8	-	6	7	8	2	21	26	559

Prema podacima koje smo predstavili u tabeli 6, vidimo da je gradsko područje Lukavca dodatno urbanizovano. Naime, najviše aktivnog stanovništva Lukavca je zaposleno u industriji i građevinarstvu. Od svih drugih naseljenih mjesta najviše ima lica koja se bave zanatstvom i pružanjem usluga. Također zaposlenih u upravi je najviše. U ovoj tabeli izabrana su mjesta prema veličini, značaju i karakteristikama. Poljice je današnje najveće seosko naselje općine Lukavac, a u ovom periodu je bilo dio općine Kiseljak. Naselje Prokosovići gravitira Lukavcu i ima određene specifičnosti. To se vidi iz primjera da, u ovom seoskom naselju je gotovo izjednačen broj zaposlenih u industriji i onih koji se bave poljoprivredom. Uz pomoć ovih podataka imamo predstavu o stanju opismenjenog stanovništva, da li se i u koju sferu društvene djelatnosti uključilo, gdje radi, od čega živi i slično.

³¹ Tabela konstruisana na osnovu podataka iz popisa stanovništva iz 1953. godine

³² Popis stanovništva 1953., knjiga IX. *Pismenost i školska sprema, podaci za srezove prema upravnoj podeli u 1953. godini*, Beograd 1960., 335.

³³ Tabela konstruisana prema podacima iz popisa stanovništva 1953. godine.

Zaključak

Jedan od prioritetnih zadataka novih vlasti nakon oslobođenja bilo je opismenjavanje stanovništva. Za provođenje istog organizovani su analfabetski tečajevi, kao najekonomičniji i najjednostavniji način da se u što kraćem periodu dođe do što većeg broja pismenog stanovništva. Proces opismenjavanja provoden je i prije, te tokom Drugog svjetskog rata, ali je nakon oslobođenja ovaj proces prvi put dobio jedan usmjeren, organizovan i sistemski oblik.

Kada bez detaljnije analize, uporedimo brojčane podatke o udjelu nepismenog stanovništva iz 1948. godine sa ovim iz 1953. godine, primjetit ćemo da su pokazatelji iz 1953. godine nešto lošiji u odnosu na one 1948. godine. Ipak, upustimo li se u dublju statističku analizu dobijamo sledeće stanje: godine 1948. procenat nepismenog stanovništva lukavačkog područja jeste bio 53,40%, a 1953. godine 59,66%. No, 1953. godine broj stanovnika od 10 i više godina starosti povećan je čak za 179,98 %. Prema tome nepismenost nije povećana nego je znatno smanjena. Naravno, da se opismenjavanje odvijalo onim intenzitetom kako je počelo krajem 1945. i početkom 1946. godine Lukavac bi imao daleko veći broj pismenog stanovništva.

Sve u svemu, procesom opismenjavanja stvorena je kritična masa pismenog stanovništva, spremnog za dalji angažman u kulturi i prosvjeti, ali i svim drugim segmentima društva.

Korišteni izvori i literatura

Neobjavljeni izvori:

Arhiv Bosne i Hercegovine

- Ministarstvo prosvjete BiH
- Arhiv Tuzlanskog kantona*
- Sreski narodni odbor Tuzla
- Okružni narodni odbor Tuzla

Objavljeni izvori:

- Konačni rezultati popisa stanovništva od 15.marta 1948. godine, Knjiga V.Stanovništvo po pismenosti, Beograd 1955.
- Popis stanovništva 1953., knjiga IX. Pismenost i školska sprema, podaci za srezove prema upravnoj podeli u 1953. godini, Beograd 1960
- Statistički godišnjak 1945.- 1953., Sarajevo 1954.

Novine

- Front slobode

Literatura

Knjige:

- Katz Vera, Društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine 1945.-1953., Sarajevo 2011.
- Papić Mitar, Školstvo u Bosni i Hercegovini 1941.- 1955., I., Sarajevo 1981.

Članci:

- Bećirović Denis, *Prosvjetne i kulturne prilike u sjeveroistočnoj Bosni 1945.-1953.*, Stav, br. 8.-9., Tuzla 2004.
- Tadić Mušović Nizara, *Narodno prosvjećivanje u sjeveroistočnoj Bosni u toku NOR-a*, Glasnik arhiva i DAR BiH, XXIX., Sarajevo 1989.